

5. Фурман А.В. Інноваційна освітня модель підготовки соціальних працівників / А.В. Фурман // Ринок праці та зайнятість населення. – 2015. – № 1. – С. 47–51.
6. Чепелева Н.В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н.В. Чепелева, Н.І. Пов'якель // Психологія: Збірник наукових праць. – Вип. 3. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1998. – С. 35–41.

Фурман А. В.

д.психол.н., професор, завідувач кафедри психології та соціальної роботи ТНЕУ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ КОМПЛЕКСНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ПРАВОВІЙ СФЕРІ

У теорії держави і права, й особливо у практичній юриспруденції, давно обґрунтована виняткова важливість добротних психологічних знань. І це зрозуміло чому, адже правник будь-якої спеціалізації, хоча й працює безпосередньо із законодавчими і нормативними актами, все ж здійснює це в контексті інтересів та життєвих завдань конкретної людини чи групи людей. А це означає, що рамковою умовою ефективності його професійної діяльності є *гуманітарна зрілість*, соціальна толерантність та особистісна відповідальність за прийняті рішення і задіяні засоби правового впливу. Звідси закономірної актуальності набуває проведення *комплексної гуманітарної експертизи* у правовій сфері суспільства, суть якої полягає у різнобічному й детальному дослідженні психосоціального клімату у життєдіяльності колективів, груп та окремих осіб правничих інституцій, а також їх вплив на суспільну атмосферу, соціальні події та особисте життя громадян. У цьому аналітичному розрізі значущості набуває така прикладна дисципліна, як *юридична психологія*, що взаємозбагачує зміст психології і юриспруденції у вивченні закономірностей, механізмів і тенденцій розвитку психічної діяльності людей у сфері соціальних відносин та взаємодій, котрі регулюються правом [1; 5].

У сфері дії права законодавчо закріпленою і широко використаною є *судово-психологічна експертиза*, особливо, коли мовиться про кримінальне судочинство, і меншою мірою – цивільне та адміністративне. Тут законодавець чітко регламентує випадки обов'язкового проведення такої експертизи. Зокрема, вона проводиться: а) для визначення психодуховного стану підозрюваного чи звинуваченого; б) коли виникає сумнів у їх осудності або здатності давати звіт у своїх діях чи керувати ними; в) для встановлення психофізичного стану свідка чи потерпілого, коли виникає сумнів у їх здатності правильно сприймати як обставини, так і своє ставлення до них; г) коли потрібні відомості про особливості сприймання, пам'яті, мислення, вмотивування, хвилювань і психотравм будь-кого із задіяних до кримінального чи адміністративного процесу. В будь-якому разі суд використовує висновок названої експертизи як доказ, що природно підвищує відповідальність експерта-психолога як висококомпетентного знавця психодуховного світу людини.

Проте юридичний статус судово-психологічної експертизи в цивільному, адміністративному та арбітражному сегментах вітчизняного судочинства, на

відміну від кримінального, володіє певною невизначеністю, що закономірно потребує ґрунтовного методологічного опрацювання різних моделей і схем ефективного здійснення експертної діяльності у правовому полі України. Для нас очевидно, що однією з найперспективніших експертних систем у цьому секторі суспільного життя є *комплексна гуманітарна експертиза*, основне упредметнення якої стосується «реального або можливого (потенційного) впливу соціальних подій на психологічні процеси, властивості і стани людей та зворотну дію останніх на соціальні події», тоді як головна трудність у її проведенні пов'язана з неможливістю алгоритмізувати саму процедуру експериментування від виникнення ситуації експертизи до підготовки відповідного висновку та рефлексії його об'єктивності, повноти, конструктивності [3, с. 389].

Відштовхуючись від принципів і закономірностей «процесу правового розвитку локальних цивілізацій, відображених у правовій спадщині України», та від поєднання «традицій й інновацій у становленні, збереженні і розвитку правової культури євразійської цивілізації» (Ю.М. Оборотов [4, с. 16]) та орієнтуючись на «особливості становлення і поступу методології сучасного правознавства» (М.С. Кельман [2, с. 34]), сформулюємо базові *методологічні орієнтири* здійснення комплексної гуманітарної експертизи у правовому часопросторі суспільства з перехідною економікою:

- *міждисциплінарність* теорії, методології, технології і реального досвіду проведення цього рівня експертизи, що об'єднує можливості правознавства, психології, філософії, соціології та окремі розділи деяких інших соціогуманітарних наук;

- *конфігурування* різнонаукових і різнодисциплінарних знань навколо спочатку прогнозованого, а потім досягнутого результату роботи експерта чи експертів – розгортання та експлікація різних, першочергово прихованих і неочевидних, аспектів протиправної поведінки особи чи групи осіб, що дає змогу правильно відобразити обставини скоєння злочину;

- *багатозначність* психічних, фізичних, соціальних та інших параметрів і їх взаємозалежностей, отриманих під час проведення експертизи, з'ясування індивідуально-психологічних особливостей та побудови цілісного психоемоційного портрета злочинця;

- *циклічно-вчинкова логічна організація* будь-яких злочинних чи кримінальних діянь, що передбачає висвітлення в динаміці і деталях у роботі експерта-психолога ситуації злочину, його мотиваційного підґрунтя, діяльно-екзистенційного зреалізування та рефлексії скоєного;

- *гуманність*, котра вимагає адекватного – терпимого, ввічливого, толерантного – ставлення психолога до підсудного, покараного чи звільненого із місць позбавлення волі.

Вочевидь усе зазначене по-новому ставить питання про персональну відповідальність експерта-психолога, що потребує окремого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бедь В.В. Юридична психологія: [навч. пос.] / Віктор Бедь. – Львів: «Новий Світ – 2000», К.: «Каравела», 2002. – 376 с.

2. Кельман М.С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку / Михайло Кельман // Психологія і суспільство. – 2015. – №4. – С. 33–46.

3. Леонтъев Д.О. Методологія комплексної гуманітарної експертизи / Дмитро Леонтъев, Галина Іванченко // Система сучасних методологій: [хрестоматія у 4-х т.] / упоряд., відп. ред., перекл. А.В. Фурман. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – Т.3. – С. 389–397.

4. Оборотов Ю.М. Традиції та інновації у правовому розвитку / Юрій Оборотов // Психологія і суспільство. – 2004. – №1. – С. 15–43.

5. Фурман А.В. Методологічні проблеми юридичної психології / Анатолій В. Фурман // Актуальні проблеми правознавства: Наук. зб. юридичного фак-ту ТНЕУ. – Випуск 3. – Тернопіль: Екон. думка, 2001. – С. 15–20.

Фурман О. Є.

д.психол.н., доцент кафедри психології
та соціальної роботи ТНЕУ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ – ЧИННИК СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Відомі сегменти суспільного виробництва – економіка, промисловість, наука, освіта, правова система держави та ін. – покликані забезпечувати гармонізацію міжособистісних, міжгрупових, міждержавних відносин шляхом функціонування сприятливого клімату в малих і великих спільнотах людей. Адже клімат як якісна системна характеристика міжособистісних стосунків людей, котрі розгортаються в межах будь-якої соціальної організації (виробничої, освітньої, правової тощо), впливає на продуктивність, ефективність їхньої діяльності, а конкретніше – на міру працездатності, сприяє реалізації громадянської та особистої активності, а відтак стимулює розвиток суспільства, оскільки актуалізує творчий потенціал людства та окультурює стосунки.

Загалом термін «клімат» введений давньогрецьким астрономом Гіппархом у II ст. до н.е. Сьогодні у природознавстві під кліматом розуміють статистичний режим умов погоди, що характерний для даної місцевості Землі. Водночас кліматичні фактори (температура, вітер, радіація, вологість, атмосферний тиск, хмарність тощо) тісно взаємодіють із людиною та суттєво впливають на її психічні стани і поведінку. Зазначений зв'язок між самопочуттям індивіда та кліматичними факторами підтверджує слушність ідеї «кліматичного детермінізму» [7], що у психології осмислена як принцип: «зовнішні причини діють через внутрішні умови» (Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, В.П. Москалець, С.Л. Рубінштейн, О.Я. Чебикін). Адже клімат впливає як на фізіологічний, психічний, соціальний стани особи, так і на її конкретну діяльність (звідси, скажімо, підвищена або понижена працездатність, особливості ставлення до справи і самопочуття). Відтак очевидно, що проблематика клімату є актуальною не лише в розумінні природної взаємодії у системі «людина – світ», а й у психологічному осмисленні міжособистісної та міжгрупової, де наявний соціально-психологічний (СПК, [6]), організаційний (ОК, [3]) чи інноваційно-психологічний клімати (ІПК, [2]).

Відомо, що позитивна чи негативна атмосфера взаємодії у групі суттєво впливає і на емоційні стосунки між людьми, і на зміст їхньої діяльності. «Сприятливий або здоровий клімат» [4, с. 142] у колективі супроводжує науково-технічний прогрес суспільства, адже розв'язує питання соціального і психологічного потенціалу людства, створює відповідну культуру у взаєминах, є чинником формування й активності особистості, передумовою стимулювання